

Študijný sprievodca: Doba medená, bronzová a železná

Tento študijný materiál je navrhnutý tak, aby preveril a prehĺbil vaše znalosti o kľúčových obdobiach praveku a staroveku, konkrétne o dobe medenej, bronzovej a železnej. Obsahuje kvíz s krátkymi odpoveďami, otázky na zamyslenie vo formáte eseje a komplexný slovník pojmov.

Kvíz s krátkymi odpoveďami

Odpovedzte na nasledujúce otázky v rozsahu 2-3 viet, pričom vychádzajte výlučne z poskytnutých informácií.

1. Aké boli vlastnosti a počiatočné využitie medi v porovnaní s kameňom?
2. Ako vznikol bronz a aké výhody priniesol oproti medi?
3. Kto bol Ötzi a čo nám jeho nález prezradil o živote v dobe medenej (eneolite)?
4. Aké zásadné zmeny nastali v štruktúre ľudskej spoločnosti s príchodom využívania kovov?
5. Aké kľúčové vynálezy a objavy okrem metalurgie charakterizujú dobu medenú a bronzovú?
6. Akým spôsobom sa zmenilo náboženstvo v porovnaní s neolitom a aký význam nadobudlo Slnko?
7. Čo boli megality, kde sa nachádzal najznámejší príklad a aký bol ich predpokladaný účel?
8. Charakterizujte Skýtov, ich spôsob života a bojové zručnosti.
9. Kto boli Kelti, ktoré významné kmene k nim patrili a ktoré z nich žili na území Slovenska?
10. Čo boli oppidá a ktoré z nich patrili k najvýznamnejším na Slovensku?

Kľúč správnych odpovedí

1. **Aké boli vlastnosti a počiatočné využitie medi v porovnaní s kameňom?** Med' bola vzácna, mäkká a ľahko sa ohýbala, preto nebola vhodná na výrobu pracovných nástrojov, ktoré sa naďalej zhotovovali z kameňa. Spočiatku sa z medi vyrábali najmä šperky, náboženské symboly a symboly moci.
2. **Ako vznikol bronz a aké výhody priniesol oproti medi?** Bronz vznikol zlúčením medi a cínu. Jeho hlavnou výhodou bolo, že nebol mäkký a neohýbal sa ako med'. Hoci bol spočiatku krehký, po zdokonalení výroby postupne nahradil kameň ako hlavnú surovinu na výrobu nástrojov.
3. **Kto bol Ötzi a čo nám jeho nález prezradil o živote v dobe medenej (eneolite)?** Ötzi bol človek z doby medenej, ktorého zmrznuté telo sa našlo v Alpách. Jeho zachovaný odev (kožené nohavice, topánky vypchaté slamou, plášť z trávy) a výbava (medená sekerka, luk, šípy) nám poskytli detailný obraz o živote, obliekaní a výzbroji ľudí v eneolite.
4. **Aké zásadné zmeny nastali v štruktúre ľudskej spoločnosti s príchodom využívania kovov?** S využívaním kovov sa neolitické spoločenstvo rozpadlo a ľudia sa začali deliť na chudobných a bohatých. Objavili sa prví otroci, vznikali kráľovstvá na čele s vládcami, opevnené mestá a prvé pravidlá, z ktorých sa vyvinuli zákonníky.
5. **Aké kľúčové vynálezy a objavy okrem metalurgie charakterizujú dobu medenú a bronzovú?** V dobe medenej a bronzovej bolo vynájdené koleso, pluh a hrnčiarsky kruh. Ľudia domestikovali ťažné a jazdecké zvieratá (kôň, ťava), vyvinuli predmincové platidlá a mince a vzniklo aj písmo a číslice na zaznamenávanie informácií.
6. **Akým spôsobom sa zmenilo náboženstvo v porovnaní s neolitom a aký význam nadobudlo Slnko?** Neolitické uctievanie Veľkej matky a Mesiaca nahradil polyteizmus, viera v mnohých bohov na čele s najmocnejším bohom. Veľký význam sa pripisoval Slnku, ktoré dáva život a podobá sa ohňu potrebnému na výrobu kovových predmetov.
7. **Čo boli megality, kde sa nachádzal najznámejší príklad a aký bol ich predpokladaný účel?** Megality boli mohutné stavby z kamenných blokov zoradených do kruhov, budované v severozápadnej Európe okolo roku 3200 pred Kr. Najznámejšou zachovanou stavbou je

Stonehenge v Anglicku. Využívali sa pri náboženských obradoch a možno slúžili aj ako observatóriá.

8. Charakterizujte Skýtov, ich spôsob života a bojové zručnosti. Skýti boli kočovný národ, ktorý si nestaval stále príbytky, ale býval v stanoch alebo na vozoch a neustále hľadal pastviny pre svoje stáda. Boli vynikajúcimi bojovníkmi, ktorí zo sediel koní ničili nepriateľov šípmi a majstrovsky používali aj sekery a kopije.

9. Kto boli Kelti, ktoré významné kmene k nim patrili a ktoré z nich žili na území Slovenska? Kelti boli národ, ktorý v mladšej dobe železnej osídlil veľkú časť Európy. K najvýznamnejším kmeňom patrili Galovia, Belgovia, Briti, Helvéti a Bójovia. Na území dnešného Slovenska žil najmä kmeň Kotínov.

10. Čo boli oppidá a ktoré z nich patrili k najvýznamnejším na Slovensku? Oppidá boli opevnené centrá keltského života, kde sa sústreďoval obchod a remeslá, vrátane razenia mincí. K najvýznamnejším oppidám na Slovensku patrili Bratislava, Devín a Plavecké Podhradie.

Otázky na esej

Zamyslite sa a sformulujte podrobné odpovede na nasledujúce otázky.

1. Detailne porovnajte dobu kamennú (neolit) s dobou medenou a bronzovou. Zamerajte sa na zmeny v materiáloch, spoločenskej štruktúre, technológiách a náboženstve.
2. Analyzujte, ako objav a spracovanie kovov (medi, bronzu a železa) postupne menili mocenskú rovnováhu a vojenskú prevahu medzi rôznymi spoločenstvami.
3. Opíšte význam archeologických nálezísk na Slovensku (napr. Nižná Myšľa, Myšia Hôrka, Molpír, Havránok) pre pochopenie doby bronzovej a železnej v strednej Európe.
4. Porovnajte životný štýl, spoločenskú organizáciu a vojenské taktiky Skýtov a Keltov na základe informácií z textu.
5. Diskutujte o príčinách úpadku keltskej moci na prelome letopočtov a vysvetlite, ktoré faktory k nemu prispeli.

Slovník kľúčových pojmov

Pojem	Definícia
Akropola	Najbohatšia a vyvýšená časť mesta, na ktorej sídlil vládca a stáli najdôležitejšie chrámy a obydlia najväčejších obyvateľov.
Biatek	Typ keltskej mince, pravdepodobne pomenovanej podľa keltského vládcu.
Bójovia	Významný keltský kmeň, ktorý obýval územie dnešných Čiech.
Bronz	Zliatina medi a cínu, ktorá je tvrdšia a menej ohybná ako meď.

Dákovia	Staroveký národ, ktorý žil na území dnešného Rumunska a podieľal sa na rozvrátení keltskej moci.
Druid	Keltský kňaz, ktorý viedol náboženské obrady, vrátane obetovania bohom.
Eneolit (Doba medená)	Obdobie praveku (približne 3,5 tis. až 2 tis. pred Kr.), charakterizované používaním prvých kovových nástrojov z medi popri kamenných. Nazýva sa tiež chalkolit.
Galovia	Významný keltský kmeň žijúci na území dnešného Francúzska.
Halštat (Staršia doba železná)	Staršia fáza doby železnej (približne 800 až 400 pred Kr.), pomenovaná podľa náleziska v Rakúsku.
Helvéti	Významný keltský kmeň žijúci na území dnešného Švajčiarska.
Hierarchia	Poradie podľa dôležitosti; systém usporiadania spoločnosti.
Chetiti	Prvý národ žijúci na území dnešného Turecka, ktorý vyrábal železné predmety.
Kanibalizmus	Ľudožrúctvo; dôkazy o ňom sa našli vo svätyni na hradisku Molpír.
Kelti	Národ, ktorý v mladšej dobe železnej osídlil rozsiahle územia Európy a bol známy zručnými remeslami, poľnohospodárstvom a bojovým umením.
Koleso	Kľúčový vynález z doby medenej a bronzovej, ktorý zrevolučnil dopravu.
Kotíni	Keltský kmeň, ktorý žil prevažne na území dnešného Slovenska.

Latén (Mladšia doba železná)	Mladšia fáza doby železnej (približne 400 pred Kr. až prelom letopočtu), úzko spojená s Keltmi a pomenovaná podľa náleziska vo Švajčiarsku.
Med'	Prvý kov, ktorý človek spoznal a začal z neho vyrábať predmety. Je mäkká a ľahko sa ohýba.
Megalit	Veľká stavba z kameňov, často usporiadaných do kruhov, využívaná na náboženské obrady alebo ako observatórium.
Oppidum	Opevnené centrum keltskej moci, ktoré slúžilo ako stredisko remesiel, obchodu a spoločenského života.
Pluh	Dôležitý vynález z doby medenej a bronzovej, ktorý zefektívnil poľnohospodárstvo.
Polyteizmus	Viera v mnohých bohov, ktorá nahradila neolitické náboženské predstavy.
Skýti	Kočovný národ vynikajúcich bojovníkov na koňoch, ktorý prenikol do Európy na prelome doby bronzovej a železnej.
Štát	Organizácia ľudskej spoločnosti, ktorej prvé formy začali vznikať s rozvojom metalurgie.
Tráci	Staroveký národ, ktorý žil na území dnešného Bulharska.
Zákonník	Súbor písaných pravidiel, ktorými sa riadi spoločnosť.
Železo	Kov, ktorého vlastnosti prevýšili bronz a jeho výroba bola dlho utajovaná; jeho používanie definuje dobu železnú.